

Zo moeder, zo dochter; zo vader, zo zoon

ANNE VAN PUTTEN

Gedrag ouders beïnvloedt later arbeidspatroon kinderen

Mannen zijn meer geneigd om te stofzuigen, koken, en te wassen als hun vaders ook flink wat deden in het huishouden tijdens hun kindertijd. Vrouwen werken gemiddeld meer uren op de arbeidsmarkt wanneer zij zijn opgegroeid met een werkende moeder. En moeders met jonge kinderen werken gemiddeld meer uren wanneer zij hulp van hun eigen ouders ontvangen in het huishouden en bij klusjes. Deze bevindingen suggereren dat overdracht van generatie op generatie een rol speelt in de betaalde en onbetaalde arbeidspatronen van mannen en vrouwen in Nederland.

De arbeidspatronen van mannen en vrouwen in Nederland blijken hardnekkig seksestereotype, ondanks het relatief hoge aandeel werkende vrouwen. Mannen besteden aanzienlijk meer tijd aan betaald werk en vrouwen besteden tweemaal zoveel tijd aan onbetaald huishoudelijk werk en zorgtaken. Dit leidt gedurende de gehele levensloop tot grote inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen en tot een ondervertegenwoordiging van vrouwen in beslissingnemende posities.

Eerder onderzoek zoekt de verklaring van de arbeidspatronen van mannen en vrouwen vooral in individuele, partner-, en huishoudenskenmerken, zoals het individuele opleidingsniveau, de inkomensverschillen tussen partners en het aantal kinderen. Deze kenmerken kunnen echter onvoldoende duidelijk maken waarom het gemiddeld aantal gewerkte uren onder vrouwen zo laag blijft, ook onder hoogopgeleiden en kinderlozen, en waarom huishoudelijke en zorgtaken zo scheef verdeeld blijven. Een aanvullende verklaring, waar nog weinig onderzoek naar is verricht, is dat arbeidspatronen van generatie op generatie worden overgedragen. In dit promotieonderzoek is nagegaan in hoeverre intergenerationele overdracht de betaalde arbeidsuren en de bijdragen aan huishoudelijk werk en zorg voor kinderen tussen mannen en vrouwen in Nederland verklaart (zie kader pag. 10). Overdracht tussen generaties kan bijvoorbeeld plaatsvinden doordat ouders een voorbeeld zijn voor hun kinderen, hulpbronnen doorgeven, of via het verlenen van praktische hulp. Wat dit laatste betreft, wordt in dit artikel alleen de hulp bezien van grootouders aan ouders, in het huishouden en bij de verzorging van de (klein)kinderen. Het promotieonderzoek waar dit artikel op is gebaseerd gaat daarnaast ook in op de praktische hulp die mannen en vrouwen van middelbare leeftijd verlenen aan hun oudere ouders, en de vraag hoe het geven van deze hulp samenhangt met de gewerkte wekelijkse arbeidsuren.

Ouders als rolmodel

Het gedrag van ouders in de kindertijd vormt een voorbeeld waarop mannen en vrouwen kunnen terugrijpen in volwassenheid. Ouders worden gezien als belangrijke, zo niet de belangrijkste, rolmodellen tijdens de kindertijd, ook met betrekking tot de huishoudelijke taakverdeling.

Foto: Stockxchng/slafko

Vrouwen en mannen blijken zich inderdaad op het terrein van huishoudelijk werk te spiegelen aan het vroegere gedrag van hun ouders. Vrouwen hebben een groter aandeel in huishoudelijk werk naarmate hun moeders in hun kindertijd een groter aandeel in het huishouden hadden, en hetzelfde geldt voor mannen en hun vaders: mannen hebben een groter aandeel in het huishouden naarmate hun vaders in hun kindertijd een groter aandeel hadden. Dit geldt voor zowel routinematig als incidenteel huishoudelijk werk, maar niet voor kinderverzorging. Mogelijk wordt het verzorgen van kinderen veel sterker dan het doen van huishoudelijk werk beïnvloed door intrinsieke motivatie en de 'baten' en risico's van, respectievelijk, wel en niet zorgen. Deze factoren konden niet worden opgenomen in het analysemodel, waardoor geen empirische informatie beschikbaar is over de mate waarin ze een rol spelen. Het ligt echter wel voor de hand dat ze een rol spelen.

Zo moeder, zo dochter?

Uit het promotieonderzoek blijkt dat de arbeidsdeelname van moeders in de kindertijd later ook invloed heeft op de arbeidsuren van hun volwassen dochters. Dit ligt, theoretisch bezien, voor de hand omdat de dochters van werkende moeders als kind ander gedrag van hun moeder hebben meegemaakt dan de dochters van thuismoeders –

demodata

BELGIË EN DUITSLAND POPULAIRSTE EMIGRATIEBESTEMMINGEN

In 2009 verlieten 28.000 autochtonen Nederland. Dat waren er 9.000 minder dan in het emigratietopjaar 2006 en bijna 7.000 autochtonen minder dan in 2008. Daarmee daalde de emigratie van autochtonen voor het derde opeenvolgende jaar. Oorzaken zijn mogelijk de economische onzekerheid en de verslechterde huizenmarkt. Hoewel de emigratie naar België en Duitsland in 2009 met een kwart afnam, bleven onze buurlanden de favoriete bestemmingen van autochtone emigranten. Naar beide landen vertrokken ongeveer 4.500 Nederlanders. Na België en Duitsland volgden de Nederlandse Antillen en Aruba, en Spanje. In 2009 was één op de vijf autochtone emigranten 50 jaar of ouder. De ruim 5.000 oudere emigranten vertrokken vooral naar Zuid-Europese landen als Frankrijk en Spanje. Ook de emigranten naar Portugal en Thailand waren voor een groot deel 50-plus. Hierbij ging het echter om kleine aantallen (CBS).

Foto: Stockxchng/colcerex

zowel wat betreft het arbeidsmarktgedrag van hun moeders als de rol van hun moeder in het gezin. Zij hebben immers gezien hoe hun moeder (veelal net als hun vader) de deur uitging om te werken, medeverantwoordelijk was voor het gezinsinkomen, en hebben gehoord hoe zij met eigen verhalen thuiskwam over werk en collega's. Dochters van werkende moeders kunnen dus terugvallen op het gedragsvoorbeeld van hun moeder wanneer zij een strategie moeten ontwikkelen om betaald werk en zorgtaken te combineren. Bovendien kunnen werkende moeders meer hulpbronnen overdragen dan thuismoeders, omdat zij over een professioneel netwerk beschikken (sociaal kapitaal), ervaringsdeskundige zijn op de arbeidsmarkt (menselijk kapitaal), en geld verdienen (financieel kapitaal). Dit kan zowel via de beroepsloopbaan als via de schoolloopbaan de arbeidsuren en arbeidsdeelname van vrouwen beïnvloeden. Eén voorbeeld van hoe de hulpbronnen van werkende moeders

de arbeidsmarktpositie van dochters kunnen beïnvloeden is dat werkende moeders vanuit hun professionele netwerk (informatie over) een stapleuk of een eerste baan voor hun dochters kunnen regelen, waardoor deze dochters een betere (start-)positie verkrijgen op de arbeidsmarkt dan de dochters van thuismoeders. Een ander voorbeeld is dat werkende moeders hun dochters bij kunnen brengen hoe een vrouw zich kan manifesteren op de arbeidsmarkt (menselijk kapitaal). Vanwege de verschillende hulpbronnen die werkende moeders hun dochters te bieden hebben (sociaal, menselijk, en financieel kapitaal), hebben de dochters van werkende moeders een grotere kans om in de zwaardere functies terecht te komen die een bovengemiddelde tijdsinvestering vergen.

Uit dit onderzoek blijkt dat vrouwen gemiddeld anderhalf tot twee uur meer per week werken wanneer zij zijn opgegroeid met een werkende moeder. Er blijkt geen verband te zijn tussen de huidige arbeidsdeelname van vrouwen en de vroegere arbeidsdeelname van hun moeders. De arbeidsdeelname van moeders tijdens de kindertijd heeft dus een blijvende stimulerende invloed op de arbeidsuren van hun dochters in volwassenheid, maar niet op hun arbeidsdeelname.

Het gevonden verband tussen de arbeidsuren van vrouwen en de vroegere arbeidsdeelname van hun moeders is opmerkelijk. Tot dusverre kon het gebrek aan variatie in het aantal gewerkte uren tussen opeenvolgende cohorten vrouwen nauwelijks worden verklaard. Gezien de Nederlandse deeltijdcontext is het gevonden verband bijzonder betekenisvol, omdat een stijging van het gemiddeld aantal arbeidsuren met anderhalf tot twee uur een stijging van ongeveer zes tot zeven procent betekent in het totale arbeidsaanbod van vrouwen.

De meeste Nederlandse vrouwen werken. Het gaat er in dit onderzoek dan ook niet om te verklaren waarom vrouwen werken, maar om het aantal arbeidsuren. Veel vrouwen werken weinig uren en waarom de ene vrouw 16 uur werkt, de andere 20, en een derde 24, daar is nog heel weinig over bekend.

Hoe grootouders werkende moeders de ruimte geven

Een andere vorm van intergenerationele overdracht is de praktische hulp die volwassenen ontvangen van hun ouders. Grootouders zijn over het algemeen de belangrijkste aanbieders van informele kinderopvang in gezinnen met jonge kinderen, zo blijkt uit diverse publicaties. Daarnaast bieden (oudere) ouders hun volwassen kinderen ook vaak andere praktische hulp, bijvoorbeeld door het verrichten van huishoudelijke klusjes. De ontvanger van hulp bij onbetaalde taken kan meer tijd besteden aan betaalde arbeid of vrijetijdsactiviteiten.

Uit dit onderzoek blijkt dat moeders met jonge kinderen die huishoudelijke hulp ontvangen van grootouders een drie procent hogere kans hebben op arbeidsdeelname, en dat zij ongeveer twee en een half uur meer werken dan moeders die geen huishoudelijke hulp van grootouders ontvangen. Dit geldt niet voor vaders van jonge

HET ONDERZOEK

In de afgelopen decennia zijn de arbeidspatronen van mannen en vrouwen in Nederland hardnekkig gender-stereotype gebleken, ondanks een sterke stijging in het percentage werkende vrouwen. De sterke stijging van het percentage werkende vrouwen sinds de jaren zeventig is bijna geheel toe te schrijven aan een stijging van het aantal deeltijders. De genderverschillen op het terrein van onbetaalde en betaalde arbeid leiden tot grote inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen en tot een ondervertegenwoordiging van vrouwen in beslissingnemende posities.

Het bestaande onderzoek naar de arbeidspatronen van mannen en vrouwen besteedt vooral aandacht aan de invloed van individuele kenmerken zoals opleidingsniveau, de invloed van partnerkenmerken zoals het relatieve inkomen van de partner, en de invloed van gezin- of huishoudenkenmerken zoals het aantal kinderen. Deze kenmerken kunnen echter onvoldoende verklaren waarom de genderverschillen in arbeidsuren zo hardnekkig zijn. Immers, vrouwen hebben hun opleidingsachterstand op mannen goeddeels ingehaald waardoor hun inkomen- en loopbaanperspectieven sterk verbeterd zijn. Ook is het aantal kinderen dat vrouwen krijgen sterk gedaald, waardoor men zou verwachten dat vrouwen meer tijd kunnen besteden aan betaalde arbeid.

Een aanvullende verklaring voor de hardnekkige gender-stereotype arbeidsverdeling is dat deze van generatie op generatie wordt overgedragen. Omdat het bestaande onderzoek nog nauwelijks aandacht besteedt aan deze verklaring, doen wij in deze studie nader onderzoek naar de intergenerationele overdracht van arbeidspatronen.

De analyses zijn gebaseerd op de eerste en tweede ronde van de NKPS.

Dr. Anne van Putten promoveerde op 26 juni 2009 aan de Universiteit Utrecht op het onderzoek 'Intergenerationele overdracht en gender-stereotype arbeidspatronen'. Promotoren waren prof. dr. Joop Schippers en prof. dr. Pearl A. Dykstra.

kinderen. Twee en een half uur lijkt misschien niet veel, maar op een gemiddelde werkweek van 17 uur in de steekproef betekent dit een verschil van 14 procent. De hulp door grootouders in het huishouden verschaft moeders van jonge kinderen arbeidstijd bovenop de tijd die moeders besparen en vervolgens op de arbeidsmarkt inzetten door gebruik te maken van *betaalde* huishoudelijke hulp (dit verhoogt het aantal arbeidsuren met drie en een half uur) en *betaalde* kinderopvang (dit verhoogt het aantal arbeidsuren met zeven en een half uur).

Verrassend genoeg is er *geen* verband tussen de arbeidsuren of arbeidsdeelname van ouders enerzijds en ontvangen hulp van grootouders met de zorg voor kinderen anderzijds. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat grootouders mogelijk ook voor hun kleinkinderen zorgen omdat zij dat zelf graag willen, terwijl het onwaarschijnlijk is dat dit geldt voor extra hulp bij huishoudelijk werk. Logischerwijs verschaft de aangeboden hulp ouders weinig tot geen extra tijd voor betaalde arbeid als het aanbod van hulp de behoefte aan hulp overstijgt. Een andere mogelijke verklaring is dat alleen is onderzocht of mensen in de afgelopen drie maanden ‘meermalen’ hulp bij kinderverzorging hebben ontvangen, maar niet of dit dagelijkse hulp, wekelijkse hulp, of bijvoorbeeld eens in de twee weken hulp was. Zie voor een uitgebreide bespreking van meer voorlopige verklaringen het proefschrift, hoofdstuk vier (www.nidi.nl).

Betekenis van resultaten

Het gedrag van ouders in de vroege levensfase van hun kinderen kan dus later het gedrag van dan volwassen kinderen beïnvloeden - lang nadat de kinderen het ouderlijk huis hebben verlaten. Dit is opmerkelijk aangezien het gedrag van mannen en vrouwen met betrekking tot betaalde en onbetaalde arbeid ook wordt beïnvloed door partners, zussen en broers, vrienden, collega's en andere familieleden, door de school- en beroepsloopbaan, en door andere beslissende levensloopervaringen. Ouders die later praktische hulp geven aan hun kinderen kunnen dan opnieuw het arbeidsmarktgedrag van hun dochters met jonge kinderen beïnvloeden. Het gedrag van ouders speelt derhalve zowel gedurende de vroege als de latere levensloop een rol in de arbeidspatronen van hun kinderen, vooral in die van dochters.

Beleidsimplicaties

Als moeders de arbeidsmarkt verlaten om voor hun kinderen te zorgen staat dit op langere termijn de doelstelling om de economische positie van vrouwen te verbeteren in de weg. Omdat de dochters van thuismoeders minder uren werken dan de dochters van werkende moeders, ligt het voor de hand dat zij op termijn minder goede carrièreperspectieven hebben, minder geld verdienen, en een lager pensioen hebben.

Tussen arbeidsparticipatie van moeders van jonge kinderen en het bieden van kwalitatief hoogwaardige zorg aan die kinderen zit vaak een spanningsveld. Anders gezegd: werkende moeders voelen zich dikwijls tekortschieten als

Foto: Stockxchng/oficina4

moeders. Bijna de helft van de mannen en vrouwen in Nederland vindt dat moeders beter thuis kunnen blijven om voor de kinderen te zorgen als hun inkomen ongeveer even hoog is als de kosten van betaalde kinderopvang. Bovendien vinden veel ouders dat moeders hun kinderen beter kunnen verzorgen dan betaalde aanbieders van kinderopvang. Pedagogen leggen er bovendien de nadruk op dat betaalde kinderopvang, vanwege haar gebrekkige kwaliteit, problemen kan veroorzaken in de psychische ontwikkeling van kinderen, ook in de adolescentieperiode en als ze volwassen zijn. Daarom ligt het voor de hand dat beleidsmakers die zich verbetering van de economische positie van vrouwen ten doel stellen, enerzijds vaders stimuleren om hun aandeel in de verzorging van kinderen te vergroten, en anderzijds maatregelen nemen om de kwaliteit van de betaalde kinderopvang te verhogen.

Doordat de vroege verdeling van huishoudelijk werk tussen ouders tot voorbeeld dient voor de latere taakverdeling tussen volwassen kinderen en hun partners, zal de sekstereotype taakverdeling tussen paren in de nabije toekomst waarschijnlijk dominant blijven. Maar het betekent ook dat ieder ouderpaar dat een egalitaire taakverdeling weet te realiseren de kans vergroot dat hun kinderen in de toekomst de huishoudelijke taken ook evenwichtig zullen verdelen met hun partner. Vanwege dit intergenerationele ‘steen-in-de-vijver’ effect is het van belang dat programma's die de arbeidsuren van vrouwen beogen te vergroten zich niet alleen maar op de arbeidsomstandigheden richten van vrouwen en wat er in arbeidsorganisaties gebeurt, maar dat zij ook een evenwichtiger taakverdeling van huishoudelijk werk en zorgtaken stimuleren. Onbetaalde en betaalde arbeid vormen immers twee zijden van dezelfde medaille. Bovendien betekent dit dat de resultaten van dergelijke programma's pas op langere termijn volledig merkbaar zijn, namelijk wanneer de kinderen van de doelgroep van deze programma's volwassen zijn geworden.

Het gegeven dat moeders met jonge kinderen die huishoudelijke hulp ontvangen van groot-

STUDENTEN VERHUIZEN VAAK BINNEN HUN EIGEN DEEL VAN HET LAND

Van de 96.000 18-21-jarigen die jaarlijks naar een andere gemeente vertrekken, verhuizen de meesten om te gaan studeren. Hun bestemming is vaak één van de grote steden of een stad met een universiteit. Twee derde van de 18-21-jarigen verhuist voor studie. Vaak speelt hierbij ook de wens om zelfstandig te wonen een rol. Een klein deel van de jongeren verhuist om te gaan samenwonen of omdat ze gaan trouwen. De vier grote steden en de negen studentensteden zijn belangrijke bestemmingen voor verhuizende jongeren. Eén op de vijf vestigt zich in een grote stad en nog eens bijna één op de vier gaat naar een studentenstad. Amsterdam, Groningen en Utrecht trekken de meeste jongeren: naar elk van deze steden verhuizen jaarlijks meer dan 6.000 18-21-jarigen. Een groot deel van de studenten die verhuizen voor hun studie zoekt het niet al te ver weg. Zo trekt Groningen vooral jongeren uit het noorden van het land, Enschede vooral studenten uit het oosten, Eindhoven, Tilburg en Maastricht vooral jongeren uit het zuiden en de steden in de Randstad meest studenten uit het westen van het land. In Wageningen is het oosten, in het bijzonder Gelderland, iets oververtegenwoordigd, maar naar Wageningen verhuizen ook relatief veel jongeren uit het zuiden en het westen (CBS).

ouders vaker betaald werk hebben, en meer uren dan moeders die geen huishoudelijke hulp van grootouders ontvangen maakt het belang van de kwaliteit, beschikbaarheid en betaalbaarheid van betaalde huishoudelijke diensten duidelijk. Huishoudelijke hulp van 'grootouderlijk' kaliber zou dus ook beschikbaar moeten zijn voor moeders met jonge kinderen wier ouders te ver weg wonen, niet in staat zijn om huishoudelijke hulp te bieden, of niet meer in leven zijn. Wat hebben grootouders eigenlijk te bieden dat betaalde huishoudelijke hulp en kinderopvang niet hebben? Het speciale kenmerk van grootouderhulp lijkt niet te zijn dat zij gratis is, aangezien uit dit onderzoek blijkt dat de invloed van grootouderhulp op arbeidsuren niet afhangt van het huishoudeninkomen van de moeders. Hulp door grootouders heeft mogelijk wel als groot voordeel dat er sprake is van een vertrouwensrelatie, terwijl het bij betaalde huis-

houdelijke hulp vaak gaat om een ongemakkelijke half persoonlijke, half zakelijke relatie, met het risico geen waar voor geld te krijgen of bezittingen kwijt te raken, en de noodzaak om te (blijven) onderhandelen over de te leveren diensten. Deze nadelen blijken het tijdsbesparende effect van betaalde huishoudelijke hulp te reduceren.

Dit artikel geeft uitsluitend de bevindingen van de auteur weer, en reflecteert in geen enkel opzicht de standpunten van het Ministerie.

Van Putten, A.E. (2009), *The role of intergenerational transfers in gendered labour patterns*. Proefschrift Universiteit Utrecht. Amsterdam/Den Haag: Uitgeverij Aksant/Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI rapport 79).

Dr. A.E. van Putten, beleidsmedewerker
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
E-mail: annevanputten@gmail.com